

วิทยวิธีในการพัฒนาหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพลศึกษาด้วยวิธีวิจัยเชิงอนาคต

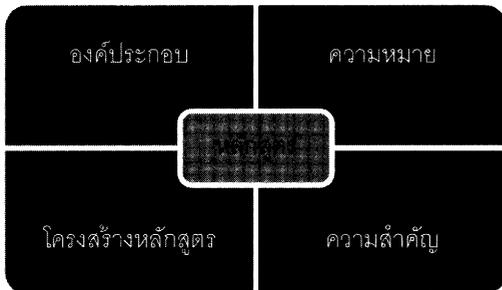
รจนา ป็องนู และ รำไพ ศูนย์จันทร์
สถาบันการพลศึกษา วิทยาเขตอุตรธานี

บทนำ

ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา 10 ปีที่ผ่านมา ทั่วโลกมีการเคลื่อนไหวเพื่อปรับปรุงคุณภาพการศึกษา โดยมีการกำหนดมาตรฐานการศึกษาขึ้น จึงนับได้ว่ายุคปัจจุบันเป็นยุคของมาตรฐาน ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญและกำลังเป็นที่สนใจของทุกภาคส่วน ส่งผลให้กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำประกาศเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรีขึ้น ในปี พ.ศ. 2548 และดำเนินการใช้มาแล้วเป็นเวลา 1 ทศวรรษ จึงมีความจำเป็นต้องมีการปรับปรุงเกณฑ์มาตรฐาน เพื่อรองรับการบริหารจัดการหลักสูตรที่มีลักษณะแตกต่างตามจุดเน้นของสาขาวิชาการและวิชาชีพต่างๆ ตอบสนองการผลิตบัณฑิตให้มีคุณภาพสอดคล้องกับกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ ตลาดแรงงาน ความก้าวหน้าของศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงได้ประกาศเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2558 ซึ่งเป็นเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการผลิตบัณฑิตระดับอุดมศึกษาที่เหมาะสมกับพลวัตของโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การจัดการศึกษาในศตวรรษที่ 21 รวมทั้งบริบททางสังคมที่ไม่เคยหยุดนิ่ง

เหตุปัจจัยดังกล่าวข้างต้นนำไปสู่ความเคลื่อนไหวในการปฏิรูปการศึกษาของประเทศไทย ซึ่งขับเคลื่อนไปสู่การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเพื่อให้การจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาสอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียนและตอบสนองสังคมมากยิ่งขึ้น อีกทั้งรองรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังผ่านไป และการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องรองรับบริบททางสังคม กระบวนการในการพัฒนาหลักสูตรจึงจะใช้กระบวนการเดิมไม่ได้ควรต้องเป็นกระบวนการที่มีวิสัยทัศน์มุมมองที่ก้าวไกล วิธีการหนึ่งที่จะช่วยพัฒนาได้คือ วิทยวิธีวิจัยเชิงอนาคต จะเป็นวิธีการที่เหมาะสมดังนั้นก็เป็นที่มาที่จะทำให้ครูอาจารย์ต้องทำความรู้ ความเข้าใจทางด้านวิทยวิธีวิจัยที่เหมาะสม วิทยวิธีวิจัยที่เหมาะสม คือวิทยวิธีวิจัยเชิงอนาคต

ตั้งแต่ช่วงของการประกาศใช้หลักสูตรนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงภายในระยะเวลาที่จำกัด ประกอบกับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องใหม่สำหรับประเทศไทย คือเป็นหลักสูตรอิงมาตรฐานในลักษณะกว้าง และผู้ปฏิบัติในระดับสถานศึกษาส่วนใหญ่ ยังขาดความรู้ความเชี่ยวชาญยังไม่สามารถจัดการศึกษาให้สนองความต้องการของสังคม การพัฒนาหลักสูตรจึงมีความจำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ เรามาทำความเข้าใจหลักสูตรในเบื้องต้น ดังนี้

แผนภาพ 1 หลักสูตร ส่ววิทยวิธีเชิงอนาคตสู่
อนาคตภาพหลักสูตร

ความหมายของหลักสูตร

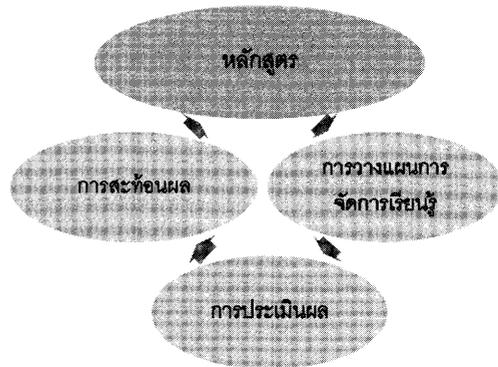
หลักสูตรคืออะไร

นักวิชาการด้านหลักสูตรได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความหมายของหลักสูตรไว้ดังนี้ หลักสูตรคือหัวใจสำคัญในการบริหารจัดการประสบการณ์ทั้งหลาย ในโรงเรียนที่จัดขึ้นให้แก่ผู้เรียน *หลักสูตรเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษา เพราะเป็นตัวกำหนดทิศทางในการจัดการศึกษา ถือว่าเป็นกรอบแนวทางในการปฏิบัติที่จะทำให้การศึกษาบรรลุตามความมุ่งหมาย*

จากการสังเคราะห์ความหมายของหลักสูตร ทำให้หลายคน จัดมวลประสบการณ์ต่างๆ ให้กับผู้เรียนได้สัมผัสกับการเตรียมความพร้อมทางด้านความรู้ ที่หลากหลายเพื่อนำไปใช้ในภายภาคหน้า

อย่างชาญฉลาด ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักสูตร ระดับต่างๆ เกิดความภูมิใจหลังจากที่ได้ผลิตผลผลิตให้สำเร็จการศึกษา

จากนิยามคำว่า “หลักสูตร” ทั้งของไทยและต่างประเทศ สามารถสรุปได้ว่า หลักสูตร คือแนวทางสร้างความสำเร็จทางการศึกษา โดยมีกระบวนการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน การวางแผนการจัดทำโครงสร้างหลักสูตร จัดรายวิชาที่สอนให้สอดคล้องกับปรัชญาหลักสูตร จุดมุ่งหมายหลักสูตรที่วางไว้ จัดประสบการณ์ทั้งหลายให้เหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และมองข้ามไปถึงอนาคต

แผนภาพ 2 ความสำคัญของหลักสูตรที่ส่งผล
ต่อการวางแผนสู่การพัฒนาหลักสูตรในอนาคต
(ที่มา: โดยผู้เขียน. (2559) ประยุกต์จากวิชย
วงษ์ใหญ่. 2548)

ความสำคัญของหลักสูตร

หลักสูตรมีความสำคัญ เพราะหลักสูตรเปรียบเสมือนเรดาร์ในการนำพาประเทศชาติไปสู่ความเจริญในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ฯลฯ ดังจะเห็นได้จากการวางแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ล่าสุด ปี พ.ศ. 2560 - 2574

ได้วางแผนล่วงหน้าไปไกลถึง 15 ปี และได้มีการเน้นย้ำให้ใช้หลักสูตรเป็นแนวทางการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายทางการศึกษาของประเทศ โดยสรุปหลักสูตรมีความสำคัญดังนี้

1. เป็นเครื่องมือของรัฐในการพัฒนาคนซึ่งจะเป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและพัฒนาสังคมแห่งชาติตามแผนของรัฐบาล

2. เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงความเจริญของชาติเนื่องจากถ้าประเทศชาติใดมีหลักสูตรที่เหมาะสมทันสมัยและมีประสิทธิภาพ ก็จะทำให้คนในประเทศของตนมีคุณภาพ

3. เป็นแผนการดำเนินงานของนักบริหารที่จะต้องอำนวยความสะดวกดูแล และติดตามประเมินผลให้เป็นไปตามนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาล

4. เป็นแผนการปฏิบัติงานหรือเครื่องชี้แนวทางในการปฏิบัติงานของครู เพราะหลักสูตรจะเสนอแนะจุดมุ่งหมาย การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และการประเมินผลการเรียนการสอนซึ่งครูควรจะต้องปฏิบัติอย่างจริงจัง

5. เป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษาเพื่อควบคุมการเรียนการสอน รวมทั้งเป็นเกณฑ์มาตรฐานอย่างหนึ่งในการจัดสรรงบประมาณบุคลากร อาคารสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาของรัฐบาลให้แก่โรงเรียน

ในด้านความสำคัญกับผู้เรียนคือ หากหลักสูตรนั้นเป็นหลักสูตรที่ดีจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต รู้วิธีการดำเนินชีวิตของเด็กให้เป็นไปด้วยความราบรื่นและรวมถึงสร้างทักษะอื่น ๆ ทั้งการเคารพสิทธิมนุษยชน และสามารถยอมรับในความหลากหลายของผู้คนและเตรียมพร้อมยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่จะ

เกิดขึ้นในอนาคต

หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาพลศึกษาของสถาบันการพลศึกษา

สถาบันการพลศึกษา เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่มีวิสัยทัศน์ในการผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ ความสามารถ ด้านพลศึกษา กีฬา และนันทนาการ ทั้งทางด้านวิชาชีพและวิชาการ มีความสามารถและความชำนาญการในการปฏิบัติงานให้เป็นที่เชื่อถือและยอมรับของสังคม เป็นบัณฑิตที่มีน้ำใจเป็นนักกีฬา เป็นผู้ยอมรับในความคิดเห็นส่วนใหญ่และเป็นบัณฑิตที่มุ่งพัฒนาสังคม โดยอาศัยพลศึกษา กีฬา สุขภาพ และนันทนาการเป็นเครื่องมือ

ข้อมูลเฉพาะของหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาพลศึกษา

1. ปรัชญาความสำคัญและวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

1.1 ปรัชญา

หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพลศึกษา เป็นการเตรียมครูพลศึกษาและบุคลากรวิชาชีพทางพลศึกษาตามความต้องการของสังคม ให้เป็นผู้มีความรู้ เจตคติ และทักษะที่จำเป็นทางวิชาการ และวิชาชีพเพื่อพัฒนาตนเองและสังคมอย่างยั่งยืน

1.2 ความสำคัญ

หลักสูตรสถาบันการพลศึกษาสาขาวิชาพลศึกษา พ.ศ. 2556 เป็นการปรับปรุงหลักสูตรสาขาวิชาพลศึกษา พุทธศักราช 2553 โดยยึดหลักมาตรฐานวิชาการ และวิชาชีพตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552 มุ่งผลิตบัณฑิตสนองความต้องการของท้องถิ่น และสังคม

สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทั้งเป็นนักวิชาการ และวิชาชีพชั้นสูงทางด้านพลศึกษา เชี่ยวชาญด้านกิจกรรมและประสบการณ์การจัดการเรียนรู้ มุ่งเน้นการปฏิบัติควบคู่ทฤษฎี ยึดหลักความร่วมมือกับสถานศึกษา องค์กรชุมชน นำไปสู่การพัฒนาให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาชีพ และการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถภาพในวิชาชีพทั้งในด้านเทคนิค วิธีและการจัดการงานอาชีพ และด้านคุณธรรม

1.3 วัตถุประสงค์

1.3.1 เพื่อผลิตบัณฑิตทางพลศึกษาที่มีความรู้ เจตคติ และทักษะที่ถูกต้อง มีความสามารถด้านความเป็นครูและผู้นำทางพลศึกษาสามารถนำไปใช้ประกอบอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและสังคมได้

1.3.2 เพื่อผลิตบัณฑิตทางพลศึกษาให้เป็นผู้ใฝ่รู้ รู้จักคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีวิสัยทัศน์กว้างไกลทางสังคม และส่งเสริมปฏิสัมพันธ์การทำงานร่วมกัน

1.3.3 เพื่อผลิตบัณฑิตทางพลศึกษาที่มีคุณธรรม จริยธรรม มีวินัย น้ำใจนักกีฬา มีจรรยาบรรณในวิชาชีพ และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติงานให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

1.3.4 เพื่อผลิตบัณฑิตทางพลศึกษาที่สามารถนำความรู้ ความเข้าใจ เจตคติและทักษะไปใช้ ให้เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาท้องถิ่นและสอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในปัจจุบัน

สถาบันการพลศึกษาได้รับนโยบายด้านการศึกษา การเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษานั้น สถาบันการพลศึกษาควรเตรียม

บุคลากร ให้รองรับแนวนโยบายดังกล่าว จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาหลักสูตรเพื่อผลิตครูที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการศึกษาเพื่อตอบสนองการพัฒนาประเทศ หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพลศึกษาเป็นหลักสูตรที่มุ่งพัฒนาศักยภาพในการผลิตครู บุคลากรด้านพลศึกษาที่มีความสามารถในการจัดการศึกษา การฝึกสอน ผู้นำกิจกรรม และการให้บริการความรู้ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตและพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน

โครงสร้างและเนื้อหาหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพลศึกษา

3.1 หลักสูตร

3.1.1 จำนวนหน่วยกิตมีหน่วยกิตรวม ตลอดหลักสูตรไม่น้อยกว่า 170 หน่วยกิต

3.1.2 โครงสร้างหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาพลศึกษามี่ดังนี้

หมวดวิชา	จำนวนหน่วยกิต
1. หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	ไม่น้อยกว่า 30 หน่วยกิต
1.1 กลุ่มวิชาภาษา	ไม่น้อยกว่า 10 หน่วยกิต
1.2 กลุ่มวิชานุษยศาสตร์	ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต
1.3 กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์	ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต
1.4 กลุ่มวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	ไม่น้อยกว่า 8 หน่วยกิต
2. หมวดวิชาเฉพาะด้าน	ไม่น้อยกว่า 134 หน่วยกิต
2.1 วิชาชีพครู	ไม่น้อยกว่า 52 หน่วยกิต
2.1.1 วิชาบังคับ	กำหนดให้เรียน 34 หน่วยกิต
2.1.2 วิชาเลือก	ไม่น้อยกว่า 2 หน่วยกิต
2.1.3 วิชาฝึก	กำหนดให้เรียน 16 หน่วยกิต
ประสบการณ์วิชาชีพครู	
2.2 วิชาเอกพลศึกษา	ไม่น้อยกว่า 82 หน่วยกิต
2.2.1 วิชาบังคับเอก	กำหนดให้เรียน 68 หน่วยกิต
2.2.3 วิชาการสอน	กำหนดให้เรียน 6 หน่วยกิต
วิชาเอก	
2.2.4 วิชาเลือกวิชาเอก	ไม่น้อยกว่า 8 หน่วยกิต
3. หมวดวิชาเลือกเสรี	ไม่น้อยกว่า 6 หน่วยกิต
รวม	ไม่น้อยกว่า 170 หน่วยกิต

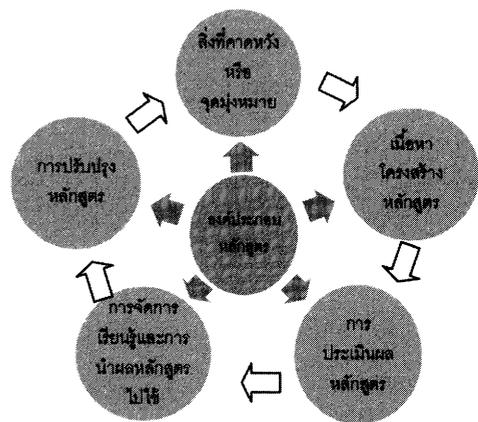
การนำเสนอให้เห็นรายละเอียดของเนื้อหาหลักสูตร เพื่อแสดงให้เห็นว่า โครงสร้างหลักสูตรได้กำหนดไว้ไม่ตรงตามที่กำหนด จะมีการกำหนดเมื่อเหลือเมื่อขาด เช่น วิชาชีพครู สกอ. กำหนดไว้ไม่น้อยกว่า 50 หน่วยกิต แต่หลักสูตรนี้กำหนดไว้ที่ 52 หน่วยกิต วิชาเอกพลศึกษา กำหนดไว้ที่ 80 หน่วยกิต แต่หลักสูตรกำหนดไว้ที่ 82 หน่วยกิต นอกจากนี้ หลักสูตรยังมีการจัดรายวิชาบังคับปฏิบัติ กับรายวิชาเลือกปฏิบัติ ในหมวดวิชาเฉพาะด้านซ้ำกันหลายรายวิชา และจัดรายวิชาบังคับไว้เพื่อเลือกหลายรายวิชาด้วยเหตุผลที่ว่า สถาบันการพลศึกษามีวิทยาเขตถึง 17 วิทยาเขต ตั้งอยู่บนพื้นที่ลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกัน วัฒนธรรมที่ต่างกัน และบุคลากรในแต่ละแห่งมีความสามารถต่างกัน จึงจัดรายวิชาไว้เพื่อเลือกใช้งานเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการหลักสูตร นี่เป็นอีกหนึ่งเหตุผลที่ทำให้หลักสูตรไม่โดดเด่น และไม่ก้าวหน้าในสาขาวิชาชีพทางพลศึกษาและยังขัดกับหลักการจัดทำหลักสูตรที่ต้องเอาหลักสูตรเป็นตัวตั้ง แล้วจัดหาวัสดุอุปกรณ์และอื่นๆ และบุคลากร ตามปรัชญา และจุดมุ่งหมายหลักสูตรเพื่อให้เป็นหลักสูตรที่ก้าวหน้าและมีเอกลักษณ์เฉพาะทางวิชาชีพ

จากเหตุผลดังกล่าวหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพลศึกษา ควรมีการพัฒนาหลักสูตรซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งและควรจะมีการวางแผนและกำหนดนโยบายตลอดจนแนวทางการดำเนินงานที่สามารถนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดทำหลักสูตร วิทยวิธีการวิจัยเชิงอนาคต เป็นอีกวิธีหนึ่งที่มีจุดมุ่งหมายที่จะทำการทำนายเหตุการณ์ คาดคะเนหรือพยากรณ์เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งนี้หลักสูตรสถาบันการพลศึกษามีข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญและข้อค้นพบที่จะได้จาก

การสังเคราะห์งานวิจัย จากข้อมูลที่ผ่านมาในอดีต เพื่อที่จะสามารถวาดภาพพิจารณาถึงแนวโน้มที่จะเกิดเหตุการณ์หนึ่งๆ ในอนาคตในทางที่ดีของหลักสูตรได้

องค์ประกอบของหลักสูตร

องค์ประกอบของหลักสูตรเปรียบเสมือนข้อบังคับที่กำหนดเป็นเกณฑ์มาตรฐานทางการศึกษา เพื่อควบคุมการจัดการเรียนการสอน ซึ่งสรุปจากแนวคิดของ วิชัย วงษ์ใหญ่ (2533 : 19) จุมพล พูลภัทรชีวีต (2548) วาสนา คุณาอภิสิทธิ์ (2552 : 22) ชมพูนุช ร่วมชาติ (2550) ทำอย่างไรจะให้ผู้เรียนมีทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิตและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนและสังคมได้ จึงกำหนดองค์ประกอบของหลักสูตรไว้ 5 ประเด็น

แผนภาพ 3 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบหลักสูตร (ที่มา: โดยผู้เขียน. (2559) ประยุกต์จากวาสนา คุณาอภิสิทธิ์. 2552)

1. สิ่งที่คาดหวังหรือจุดมุ่งหมาย หมายถึงคุณภาพของผู้เรียนเมื่อเรียนรู้จบหลักสูตรจะสามารถทำตามที่กำหนดไว้ได้ในลักษณะของปรัชญา

(Philosophy) มาตรฐาน (Standard) ผลการเรียนรู้ (Outcome / leaning outcome) เป้าหมาย (purpose) และจุดประสงค์การเรียนรู้ (objective) สิ่งที่คาดหวังจึงเป็นทั้งผลที่คาดว่าจะได้รับการใช้หลักสูตรและยังเป็นผลลัพธ์สุดท้ายที่ได้รับการใช้หลักสูตร

2. เนื้อหาสาระหรือโครงสร้างของหลักสูตร หมายถึง สาระการเรียนรู้ วิชาความรู้ เนื้อหา กิจกรรม ประสบการณ์ โครงสร้างของวิชา กลุ่มสาระ รวมทั้งเวลาที่ใช้ในหลักสูตร ซึ่งต้องกำหนดเอาไว้ให้สอดคล้องกับสิ่งที่คาดหวังหรือจุดมุ่งหมาย

3. การจัดการเรียนรู้หรือการนำหลักสูตรไปใช้ หมายถึง กระบวนการใช้หลักสูตรซึ่งเป็นกลวิธีการนำเอาเนื้อหาหรือโครงสร้างหลักสูตรไปใช้บริหารจัดการหรือนำไปปฏิบัติจริงในชั้นเรียน หลังจากการวางแผนกำหนดสิ่งที่คาดหวังหรือจุดมุ่งหมาย รวมทั้งเนื้อหาสาระ หรือโครงสร้างของหลักสูตรไว้แล้วเป็นกระบวนการที่สำคัญมาก เพราะ “สัมฤทธิ์ผลของหลักสูตรขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของการนำหลักสูตรไปใช้” และผู้ที่จะนำไปใช้คือครูผู้สอน

4. การวัดประเมินผลหลักสูตร หมายถึง กระบวนการตรวจสอบและการประเมินผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรหลังจากการนำไปใช้ ว่าเป็นไปตามที่คาดหวังไว้หรือไม่เพียงใด การประเมินผลหลักสูตรที่สมบูรณ์มี 4 ส่วน คือ การประเมินผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน การประเมินประสิทธิภาพครู การประเมินตัวหลักสูตร และการประเมินการบริหารหลักสูตร การประเมินผลหลักสูตรระดับชาติ มักจะประเมินก่อนการประกาศใช้จริง เพื่อนำผลมาแก้ไขปรับปรุงให้มีความสมบูรณ์ที่สุด จากนั้นจึงประเมินผลหลักสูตรหลังจากใช้จริงอีกครั้งหนึ่งการกำหนด

วิธีการ เครื่องมือ และเกณฑ์การประเมินผลหลักสูตร จึงต้องกระทำไว้ล่วงหน้าเพื่อให้เกิดความสะดวก และชัดเจนต่อผู้ใช้หลักสูตร ตลอดจนสามารถตรวจสอบผลสัมฤทธิ์ของหลักสูตรได้อย่างแท้จริง ผลจากการประเมินหลักสูตรหลังการนำไปใช้จริง มีประโยชน์ต่อการนำไปพิจารณาทบทวนและปรับปรุงหลักสูตรต่อไป ดังนั้น หากกล่าวถึงกระบวนการพัฒนาหลักสูตรก็ต้องมีองค์ประกอบที่ 5 เพิ่มขึ้นคือ การปรับปรุงหลักสูตร

5. การปรับปรุงหลักสูตร หมายถึง กระบวนการหรือกลวิธีที่ใช้ในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อแก้ไขข้อบกพร่อง คงความดี และเพิ่มประสิทธิภาพของหลักสูตรให้มากขึ้น โดยพิจารณาจากผลการประเมินหลักสูตรในส่วนต่างๆ ดังกล่าวแล้วการปรับปรุงหรือพัฒนาหลักสูตรแต่ละครั้งอาจทำเพียงองค์ประกอบใด องค์ประกอบหนึ่งหรือหลากหลายองค์ประกอบพร้อมกัน ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบใดมีปัญหาหรือข้อบกพร่องเกิดขึ้นมากน้อยเพียงใดและจำเป็นต้องแก้ไขเรื่องใดก่อน

สรุปว่าองค์ประกอบของหลักสูตรแต่ละตัว ต้องมีความเชื่อมโยงกันทั้งหมด จึงจะได้มาซึ่งหลักสูตรที่ดีที่สุด เช่น จุดประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของหลักสูตร กับโครงสร้างและเนื้อหา กิจกรรม การเรียนการสอน เนื้อหากับจุดประสงค์เป็นต้น ดังนั้นการกำหนดคุณภาพของหลักสูตรในแต่ละส่วนขององค์ประกอบของหลักสูตรก็ต้องมีความสัมพันธ์กัน

การวิจัยเชิงอนาคต (Futures Research)

1. ความหมายของการวิจัยเชิงอนาคตได้มีนักการศึกษาหลายท่าน ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงอนาคต ไว้ดังนี้

นักวิชาการได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงอนาคต โดยกล่าวว่า การวิจัยเชิงอนาคตเป็นวิธีการศึกษาแนวโน้มที่น่าจะเป็นไปได้ของปรากฏการณ์ต่างๆ ทั้งในด้านบวกและด้านลบ หรือในด้านที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ทั้งนี้ มีเป้าหมายสำคัญเพื่อทำให้เกิดแนวโน้มที่พึงประสงค์ และลดการเกิดแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ หรืออาจจะหาวิธีการเผชิญแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยอนาคต จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดยุทธวิธี (strategies) วางแผน และตัดสินใจดำเนินการต่างๆ อย่างเหมาะสมต่อไป

2. จุดมุ่งหมายของการวิจัยเชิงอนาคต นักวิชาการด้านอนาคตศึกษา หรืออนาคตวิทยาได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการวิจัยเชิงอนาคตไว้ดังนี้ การวิจัยอนาคต มีจุดมุ่งหมายหลักที่ว่าอนาคตมีได้อยู่ที่การทำนายที่ถูกต้อง หากแต่อยู่ที่การสำรวจและศึกษาแนวโน้มที่เป็นไปได้ หรือน่าจะเป็นของเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อจะหาทางทำให้แนวโน้มที่พึงประสงค์นั้นเกิดขึ้น และป้องกันหรือขจัดแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ให้หมดไป ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยอนาคต จะมีประโยชน์โดยตรงต่อการวางแผน การกำหนดนโยบาย การตัดสินใจ ตลอดจนจนถึงการกำหนดยุทธวิธี (Strategies) และวิธี (tactic) เพื่อนำไปสู่การสร้างอนาคตที่พึงประสงค์และป้องกันหรือขจัดอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ได้นอกจากนี้ยังครอบคลุมจุดมุ่งหมายดังต่อไปนี้

1. เพื่อบรรยายทางเลือกในอนาคต (Alternative Futures) ที่เป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของกลุ่มประชากรที่ศึกษา

2. เพื่อประเมินสถานการณ์ในปัจจุบันเกี่ยวกับความรู้ต่างๆ ที่ผู้ให้สัมภาษณ์มีอยู่เกี่ยวกับอนาคต

ที่เป็นไปได้แต่ละทาง

3. เพื่อบ่งชี้ผลกระทบและผลต่อเรื่องที่อาจเกิดขึ้นจากอนาคตที่เป็นไปได้

4. เพื่อเตือนให้ทราบล่วงหน้าเกี่ยวกับอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ที่อาจเกิดขึ้นได้

5. เพื่อเข้าใจเบื้องหลังของกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่างๆ

สรุปได้ว่าการวิจัยเชิงอนาคต เป็นการวิจัยเพื่อใช้ในการกำหนดนโยบาย วางแผน ตัดสินใจ เพื่อสร้างอนาคตที่พึงประสงค์

วิถีวิจัยการพัฒนาหลักสูตรสู่ออนาคต

แนวคิดในการพัฒนาหลักสูตรไปสู่ออนาคต มีหลากหลายวิธีที่แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง ในปัจจุบัน ยังกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาระเบียบวิธีเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยอนาคต (future research) ไปด้วย ปัจจุบันมีการใช้วิธีวิจัยอนาคตในหลากหลายรูปแบบ เช่น

- *วิธีการสำรวจเดลฟาย (delphi surveys)* ที่ใช้ในการทำนายการเกิดแนวโน้มด้านต่างๆ เพื่อประกอบการวางแผน

- *วิธีการวิจัยอนาคตเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic future research, EFR)* ที่เน้นการศึกษาวิจัยปัญหาที่สลับซับซ้อนเกี่ยวกับระบบสังคม และวัฒนธรรมในอนาคต ทั้งในแง่ของความ เป็นไปได้ ความน่าจะเป็นหรือสิ่งที่คาดหวังจะให้เกิด/ให้เป็น

- *วิธี EDFR* เป็นเทคนิคที่ผสมผสานระหว่างเทคนิคเดลฟายและเทคนิค EFR ซึ่งการผสมวิธีการทั้งสองแบบนี้ช่วยกำจัดจุดอ่อนและเสริมจุดแข็งให้กับวิจัยอนาคตแบบเดิม ทำให้ได้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ

• **วิธีการขยายแนวโน้ม (extrapolation หรือ trend analysis)** เป็นเทคนิคที่เก็บรวบรวมข้อมูลหรือตัวแปรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งจากอดีตและปัจจุบัน เพื่อสรุปทิศทางหรือแนวโน้มที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

• **วิธีการสร้างภาพอนาคต (scenario planning)** เป็นเทคนิคที่เน้นการสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับอนาคตที่อาจจะเกิดขึ้นจากโครงเรื่องที่มีเหตุและผลชัดเจน โดยให้พิจารณาถึงปัจจัยความไม่แน่นอน (uncertainties) ที่อาจจะเกิดขึ้นได้โดยไม่คาดฝันและมีผลกระทบสูงต่อเรื่องนั้นๆ เพื่อให้เห็นภาพอนาคตที่เป็นไปได้ นอกจากความพยายามพัฒนาวิธีการมองอนาคต (foresight) เพื่อใช้ในคาดการณ์แนวโน้ม มองอนาคตและภาพอนาคตหลายภาพที่มีโอกาสเกิดขึ้น เพื่อย้อนกลับมา (backcast) วางแผน และหาแนวทางรับมือกับภาพอนาคตเหล่านั้นเป็นต้น

มีนักการศึกษาได้นำวิธีวิธีมาใช้ในการศึกษาและพัฒนาหลักสูตรต่างๆ อย่างมากมาย ดังจะเห็นได้จาก

ชมพูนุช ร่วมชาติ (2550) การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาอนาคตภาพของหลักสูตรวิชาชีพครูในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2550-2559) มีการดำเนินการวิจัย 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การสำรวจข้อมูลพื้นฐานจากเอกสาร งานวิจัย และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักสูตรวิชาชีพครูเพื่อให้ได้คุณลักษณะ ของครูที่พึงประสงค์และสภาพของการผลิตครูในปัจจุบัน ระยะที่ 2 การศึกษาอนาคตภาพของหลักสูตรวิชาชีพครูโดยการประยุกต์ใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบ EFR (Ethnographic future research) สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 16 ท่าน เพื่อให้ได้คุณลักษณะของครูที่พึงประสงค์

ในอนาคตและลักษณะของหลักสูตรวิชาชีพครู ในอนาคต ระยะที่ 3 การร่างอนาคตภาพของหลักสูตรวิชาชีพครู โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

ผลการศึกษาอนาคตภาพของหลักสูตรวิชาชีพครูในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2550 - 2559) มี 2 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 คุณลักษณะของครูที่พึง

1. ด้านความรู้ ประกอบด้วย ความรู้ในสาขาวิชาที่สอนอย่างลึกซึ้งอย่างน้อย 2 สาขาวิชาความรู้ในวิชาชีพครู ได้แก่ ความรู้ทางด้านหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ความรู้ทางด้านหลักการศึกษ ความรู้ทางด้านจิตวิทยา ความรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ความรู้เกี่ยวกับการประเมินผลการเรียนรู้ ความรู้เกี่ยวกับการวิจัย ความรู้เกี่ยวกับเด็ก ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการ ความรู้เกี่ยวกับภาษา ความรู้เกี่ยวกับชุมชนหรือท้องถิ่น และความรู้ทั่วไปในศาสตร์อื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ด้านทักษะปฏิบัติ ประกอบด้วย ทักษะเฉพาะของแต่ละสาขาวิชา ทักษะวิชาชีพครูทั่วไป ได้แก่ ทักษะเกี่ยวกับการสื่อสาร ทักษะเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ ทักษะที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ทักษะที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีและสื่อการเรียนการสอน ทักษะที่เกี่ยวข้องกับการแนะแนวผู้เรียน ทักษะในการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ทักษะกระบวนการคิดขั้นสูง ทักษะในการบริหารจัดการ ทักษะในการปรับตัว

3. ด้านคุณลักษณะของความเป็นครู มี 3 ด้าน คือ ด้านคุณธรรมจริยธรรม ด้านจรรยาบรรณ ด้านบุคลิกภาพ ดังนี้

3.1 ด้านคุณธรรมจริยธรรม ได้แก่ มีจริยธรรมชั้นนำผู้เรียน เป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนในด้านคุณธรรมจริยธรรม มีความอดทนในการสั่งสอน

มีความรับผิดชอบ มีความเสียสละ มีความเมตตา

3.2 ด้านจรรยาบรรณ ได้แก่ มีความศรัทธาต่อวิชาชีพครู มีจิตวิญญาณของความเป็นครู มีความภาคภูมิใจในวิชาชีพครู มีความรักในวิชาชีพ มีจิตสำนึกในวิชาชีพครู

3.3 ด้านบุคลิกภาพ ได้แก่ มีความคล่องตัว มีวิสัยทัศน์รอบรู้การเปลี่ยนแปลง เป็นนักวิชาการ มีการใฝ่รู้ตลอดเวลาและค้นคว้าเพิ่มเติมน้องความรู้อยู่เสมอ เป็นผู้นำทางการศึกษาเป็นผู้นำทางสังคมและชุมชน เป็นผู้ชี้แนะสังคม

ธนกร เชื้อจำรูญ (2554) ศึกษาเรื่องอนาคตภาพการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์ในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2554 - 2563) ผลการวิจัยพบว่าอนาคตภาพที่เป็นไปได้ด้านการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์มี 11 ด้าน คือ 1. ด้านความเสมอภาคของโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานจะมีรูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับคนผู้ด้อยโอกาสผู้มีความสามารถพิเศษ 2. ด้านคุณภาพมาตรฐานการศึกษาจะมีการจัดทำระบบการประกันคุณภาพการศึกษาภายในโรงเรียนและการประเมินคุณภาพการศึกษาภายนอก 3. ด้านระบบบริหารและการจัดการศึกษาจะมีการยกฐานะกองการศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นสำนักงานการศึกษาเพื่อการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ 4. ด้านครูอาจารย์และบุคลากรทางการศึกษาจะมีการวางแผนพัฒนา ด้านครูบุคลากรทางการศึกษา 5. ด้านหลักสูตรจะมีการจัดทำหลักสูตรทั้งระดับมัธยมศึกษาควบรวมกับอาชีวศึกษามีการจัดงบประมาณเพื่อจัดทำวิจัยและพัฒนาหลักสูตร 6. ด้านกระบวนการเรียนรู้จะมีการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งในระบบนอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่หลากหลาย 7. ด้านทรัพยากรและ

การลงทุนเพื่อการศึกษาจะมีการจัดสรรงบประมาณเพิ่มเติม 8. ด้านเทคโนโลยีเพื่อการศึกษาจะมีศูนย์เทคโนโลยีเพื่อการผลิตวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา 9. ด้านการส่งเสริมกีฬานันทนาการและกิจกรรมเด็กและเยาวชนจะมีการจัดตั้งศูนย์นันทนาการและลานกีฬา 10. ด้านการส่งเสริมอาชีพจะมีการจัดทำหลักสูตรฝึกอาชีพระยะสั้น 11. ด้านการศาสนา ศิลปวัฒนธรรมงบประมาณอุดหนุนเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเรียนรู้ด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ส่วนผลการประชาพิจารณ์ พบว่าผู้เข้าร่วมประชาพิจารณ์เห็นด้วยกับกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิทุกประเด็น

วันทนา อมตาริยกุล (2554) ศึกษาเรื่องอนาคตภาพของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานในทศวรรษหน้า ผลการวิจัยพบว่าอนาคตภาพด้านการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานในทศวรรษหน้าโดยภาพรวมหลักสูตรที่จัดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานมีการปรับปรุงหลักสูตรทั้งสายวิชาชีพและศึกษาทั่วไปตามเกณฑ์ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษามีการวิพากษ์หลักสูตรปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์และยุทธศาสตร์มีการพัฒนาสร้างจุดขายจัดการศึกษาตลอดชีวิตตามมาตรฐานและคุณภาพการจัดการศึกษาระบบประกันคุณภาพ ISO 9001 : 2000 ตามเกณฑ์ของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการและการรับรองจากสำนักงานรับรองมาตรฐานอุตสาหกรรมมุ่งเน้นให้ความสนใจต่อพัฒนาการของนักศึกษาเพื่อให้ก้าวทันกับการเปลี่ยนแปลงตามกระแส โลกาภิวัตน์

สุวิธิตา จรุงเกียรติกุล (2555) ศึกษาเรื่องอนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการ

ปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชน ผลการวิจัยพบโครงสร้างรูปแบบการพัฒนาสังคม แห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนการ ทัศน์เชิงบวกสำหรับชุมชนประกอบด้วยองค์ประกอบ หลักที่สำคัญ 5 ประการ ได้แก่ 1) องค์ประกอบสังคม แห่งการเรียนรู้ 2) หลักการสำคัญสำหรับการพัฒนา สังคมแห่งการเรียนรู้ 3) กระบวนการในการพัฒนา สังคมแห่งการเรียนรู้ 4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม แห่งการเรียนรู้และ 5) ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ซึ่ง องค์ความรู้ที่ได้สามารถใช้เป็นแนวทางการพัฒนา สังคมแห่งการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรมและเสริมสร้าง ระบบบูรณาการการศึกษาตลอดชีวิต

กฤษนันท์ เลาะหนับ (2555) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์อนาคตภาพการพัฒนากำลังคนสาขา บริการสุขภาพของประเทศไทยในประชาคมอาเซียน การวิเคราะห์อนาคตภาพของการพัฒนากำลังคน สาขาบริการสุขภาพของประเทศไทยอาจารย์ผู้สอน ที่มีความรู้กว้างขวางหลากหลายสาขาข้อเสนอแนะ ของการศึกษาในครั้งนี้มีประเด็นสำคัญที่ควรพัฒนา 8 ประการ ได้แก่ (1) ด้านคุณลักษณะของผู้สำเร็จ การศึกษา (2) ด้านการจัดการเรียนการสอน (3) ด้าน อาจารย์ผู้สอน (4) ด้านความร่วมมือกับหน่วยงานที่ เกี่ยวข้อง (5) ด้านมาตรฐานบุคลากร (6) ด้านการ รับรองคุณภาพบุคลากร (7) ด้านการส่งเสริมค่านิยม ในการศึกษาสาขาสุขภาพและ (8) ด้านการบริหาร จัดการของสถาบันการศึกษาสาขาสุขภาพ

อนาคตภาพหลักสูตร

จุมพล พูลภัทรชีวิน (2548) ได้ให้ความหมาย เกี่ยวกับอนาคตศึกษาเป็นคำที่แปลมาจากคำภาษาอังกฤษว่า Futures Studies ซึ่งหมายถึงวิชาสาขาใหม่ที่ ศึกษาถึงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการศึกษา

อนาคต ตลอดจนระเบียบวิธีที่ใช้ในการศึกษาแนวโน้ม และทางเลือกต่างๆ ที่มีความเป็นไปได้ในอนาคต

สำหรับหลักสูตรทางพลศึกษา ของสถาบัน การพลศึกษา มีวิธีวิจัยเชิงอนาคตที่เฉพาะเจาะจงใช้ คือวิธีการวิจัยและพัฒนาพร้อมกับวิธีการวิจัยอนาคต ตามแนวบรรทัดฐานทางสังคมในการศึกษาเทคนิค การวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Future Research : EFR) เฉพาะด้านอนาคตภาพที่น่า จะเป็นไปได้มากที่สุด(Most Probable Scenario : MP) (จุมพล พูลภัทรชีวิน. 2551) และการวิจัยเชิง ประเมินแบบอิงผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholder Based Evaluation) เพื่อให้ได้หลักสูตรเชิงรุกที่ ตอบสนองต่อทิศทางและแนวทางต่างๆ ในการ พัฒนาองค์กรการผลิตบุคลากรทางพลศึกษาใน อนาคตโดยมีขั้นตอน 1) หาความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ได้แนวคิดและการตัดสินใจ 2) นำจินตนาการ ที่หลากหลายมาหาผลสรุปร่วมกัน 3) นำผลมา วิเคราะห์หาความสัมพันธ์ในระบบ 4) ค้นหาแนวโน้ม และการพัฒนาใหม่ๆที่มีผลกระทบต่ออนาคตของ ระบบ 5) ฉายภาพคาดการณ์จากปัจจุบันสู่อนาคต นำผลเพิ่มศักยภาพหลักสูตรทางพลศึกษา

สรุปได้ว่า การวิจัยเชิงอนาคต เป็นการศึกษา แนวโน้มของภาพเหตุการณ์ภาพใดภาพหนึ่งใน อนาคต โดยมีการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยใช้ข้อมูล จากอดีต ปัจจุบัน ไปสู่อนาคตในปัจจุบัน บุคคลย่อม ดำเนินอยู่บนบริบทของความรู้และประสบการณ์ ในอดีต และเป้าหมายซึ่งกำหนดไว้ในอนาคตทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ อนาคตจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นสิ่ง กำหนดปัจจุบัน ซึ่งช่วยให้การวางแผนงาน กิจกรรม หรือโครงการต่างๆ สอดคล้องกับสภาพการณ์ใน อนาคตมากยิ่งขึ้นวิถีวิธีในการพัฒนาหลักสูตร ศึกษาศาสตรบัณฑิต ด้วยวิธีวิจัยเชิงอนาคตเป็น

อีกวิธีหนึ่งที่ทำให้องค์กรต่างๆมีข้อมูลในการพัฒนาหลักสูตรให้เป็นหลักสูตรที่สมบูรณ์แบบที่สุดที่จะตอบสนองสังคมได้ดีในอนาคต เพราะได้ศึกษาไว้ล่วงหน้าแล้วว่าโลกเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และเต็มไปด้วยพลวัตที่หลากหลาย มีความสลับซับซ้อน

มนุษย์จึงจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจในสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นการศึกษานาคตจึงมิใช่เพียงการทำนายความเปลี่ยนแปลง แต่ยังเป็นเครื่องมือที่จะช่วยบุคคลในการเตรียมการเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2544). หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544. กรุงเทพมหานคร : องค์การ
รับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.)
- กฤษนันท์ เลาะหนับ. (2555). การวิเคราะห์อนาคตภาพการพัฒนากำลังคนสาขาบริการสุขภาพของ
ประเทศไทยในประชาคมอาเซียน การวิเคราะห์อนาคตภาพของการพัฒนากำลังคนสาขาบริการ
สุขภาพของประเทศไทยในประชาคมอาเซียน. สำนักนโยบายและแผน กระทรวงสาธารณสุข.
- จุมพล พูลภัทรชีวีต. (2548). แนวคิดและวิธีการศึกษาอนาคตพุทธศักราช 2548. กรุงเทพฯ.
- ชมพูนุช ร่วมชาติ. (2550). อนาคตภาพของหลักสูตรวิชาชีพครูในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2550-2559).
ปริญญาานิพนธ์ดุขภูมิหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ธนกร เชื้อจำรูญ. (2554). อนาคตภาพการจัดการศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์
ในทศวรรษหน้า พ.ศ. 2554-2563). ดุษฎีบัณฑิต การบริหารจัดการการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ
มหาสารคาม.
- วาสนา คุณาอภิสิทธิ์. (2552). การพัฒนาหลักสูตรและทฤษฎีการจัดการเรียนรู้. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- วิชัย วงษ์ใหญ่. (2535). การพัฒนาหลักสูตรแบบครบวงจร. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- วันทนา อมตาริยกุล. (2554). อนาคตภาพของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานใน ทศวรรษหน้า.
ดุษฎีบัณฑิต การบริหารและพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (2555) อนาคตภาพรูปแบบสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์
เชิงบวกสำหรับชุมชน. ภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.